

JAKAB ÉVA

Aediles curules¹

Róma rendészeti igazgatása és ennek hatása a magánjog
fejlődésére.

I.

Az *aediles curules* Róma azon magistrátusai voltak, akik az *urbs* közrendjének fenntartásáért feleltek. Általános rendészeti tevékenységükön belül magánjogi szempontból különös jelentőséget kapott piacfelügyelői működésük. Vásárrendészeti szabályaik és ehhez kapcsolódó bíraskodási joguk keretében alakult ki az eladói kellékszavatosság jogintézménye. Az eladott áru rejtett fizikai hibáiért való helytállást előíró rendeleteik megértéséhez ismernünk kell általános rendészeti tevékenységüket valamint a beavatkozás módját, technikáját, ahogyan a közrend megóvása illetve helyreállítása érdekében felléptek. Így nyerhetünk valós képet az eladói kellékszavatosság történeti gyökereiről. A következőkben tehát alkotmányjogi aspektusból, a jogképző magistratus oldaláról vizsgáljuk e fontos magánjogi jogintézmény megjelenését. Alkotmányjogi szempontból azonban nem törekszünk teljességre, mivel a *magistratura* történetéből azokat a vonásokat emeljük ki és tárgyaljuk részletesebben, amelyek a magánjogi jogintézmény kialakulása szempontjából lényegesek.

---

¹ A következő munkák rövidített formában kerülnek idézésre: P. Garnsey, *Famine and Food Supply in the Graeco-Roman World*, Cambridge 1988; F. Haymann, *Die Haftung des Verkäufers für die Beschaffenheit der Kaufsache I*, Berlin 1912; H. Honsell, *Quod interest im bonae-fidei-iudicium*, München 1969; H. Honsell - Th. Mayer-Maly - W. Selb, *Römisches Recht*, Berlin 1987; G. Impallomeni, *L'editto degli edili curuli*, Padova 1955; O. Karlowa, *Römische Rechtsgeschichte*, Leipzig 1925; W. Kunkel - R. Wittmann, *Staatsordnung und Staatspraxis der Römischen Republik*, München 1990, amelyből az *aedilisre* vonatkozó néhány részletet Prof. Dr. R. Wittmann volt szíves a szerző rendelkezésére bocsátani még a mű megjelenése előtt; K. Latte, *Zwei Exkurse zum römischen Staatsrecht*, Kleine Schriften, München 1968; F. Leifer, *Die Einheit des Gewaltgedankens im römischen Staatsrecht*, München 1914; D. Medicus, *Id quod interest*, Köln-Graz 1962; Th. Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Leipzig 1887; R. Monier, *La Garantie contre les vices caches dans la vente Romaine*, Paris 1930; G. Rickman, *The Corn Supply of Ancient Rome*, Oxford 1980; H. Siber, *Römisches Verfassungsrecht*, Lahr 1952; P. P. Spranger, *Historische Untersuchungen zu den Sklavenfiguren des Plautus und Terenz*, Wiesbaden 1965.

A. Az *aediles curules* azon magistrátusok közé tartoztak, akiket megilletett a *sella curulis*² és a *toga praetexta*³ viselésének joga. A hivataluktól megvált *aediles* helyet kaptak a szenátusban⁴. Az *aediles curules* megválasztása a *comitia tributa* hatáskörébe tartozott és a választást a konzulok vezették⁵. Varro *De re rustica* című művének harmadik könyvében az állattenyésztésről szóló beszélgetésbe éppen egy *aedilis*-választás tudósításait szőtte⁶. Mind a jelölt, mind támogatói nagy izgalommal várták az eredményeket.

A feltörekvő római polgárok egyéni karrierjében fontos állomás volt e tisztség. Egyrészt lépcsőfok volt a további felemelkedés útján⁷. Másrészt nem mindenkinek sikerült a feljebbjutás. Akinél ez volt az elért legmagasabb hivatal, azt később mint egykori *aedilist* emlegették⁸.

A megválasztott *aediles curules* a városban szolgák és segédek kíséretében vonultak, bár *lictorok* nem illették meg őket⁹. A Római Állam magistrátusai általában rendkívül nagy köztiszteletben álltak és hivataluk valóságos méltóságot jelentett.

Gellius utójében az *aediliszi* tisztség igen nagy tekintélyt élvezett. Az *aediles curules* ugyan *magistratus minores*¹⁰ voltak, amelyeket nem illett meg az *imperium*, így a római törvények értelmében elvileg lehetséges lett volna ellenük hivatali idejük alatt is keresetet indítani, bíróság elé idézni őket¹¹.

---

² Gell. 7,9,6; Cic. Verr. 5,14,36; Liv. 7,15; Val. Max. 2,5,2.

³ Plin. HN 9,39,137; Cic. cum sen. gr. g. 5,12; Liv. 7,1. A vonatkozó irodalom áttekintését lásd H.J. Wolff, Roman Law, Oklahoma 1951, 34 sk.

⁴ Cic. Verr. 5,14,36; vö. Karlowa, Rechtsgeschichte 251; Kubitschek RE 1, 452.

⁵ Varro rust. 3,17,1; Gell. 7,9,2; Cic. pro Plancio 20,49. A hivatal megszerzésének feltételeihez lásd B. Kübler RE 14, 411 sk.

⁶ Varro rust. 3,2,10; 3,17,1; 3,17,10.

⁷ Cicero többször említi írásaiban, így de off. 2,39; Brut. 323; de leg. agr. 2,3, hogy ő minden hivatalt *suo anno* töltött be, azaz a *lex Villia annalis* által rögzített minimális életkorban. Így 37 éves korában volt *aedilis curulis*, 40 éves korában *praetor* és 43 éves korában *consul*.

⁸ Vö. Varro rust. 1,7,10; Cic. Piso 2,88; Cic. de off. 2,57; Vell. (Pat.) 2,26,3; Serv. Aen. 5,4.

⁹ Cic. pro Cluent. 126; Cic. Sest. 95; Gell. 13,13,4.

¹⁰ Vö. Mommsen, Staatsrecht II, 483 sk.

¹¹ Az *imperiummal* rendelkező magistrátusok ellen ugyanis hivatali idejük alatt nem lehetett pert indítani, vö. D 2,4,2 Ulp. 5 ed. *In ius vocari nono oportet neque consulem neque proconsulem neque ceteros magistratus, qui imperium habent...*; hasonlóan D 4,6,26,2 Ulp. 12 ed. Egyébként a magistrátusok által esetlegesen okozott károkért nem az állam, hanem maga a magistrátus személyesen tartozott kártérítési felelősséggel, vö. Polyb. 6,15,10. A kereseteket azonban csak hivatali idejének lejártá után lehetett ellene beadni, vö. D 47,10,32 Ulp. 42 Sab. Ez a szabály bizonyos visszaélésekre is ösztönözhetett. Így Caesarról jegyezték fel, hogy semmitől sem tartott annyira, mint hivatali idejének esetleges lejártától. Nem akart ugyanis hitelezőinek zsákmányává válni, vö. B. Kübler RE 14, 428.

Gellius idejében azonban az *aediles* már akkora tekintéllyel rendelkeztek, hogy senki sem mert élni ezzel a joggal¹².

Plautus néhány vígjátékában nem minden élnélkül utal az aediliszek arrogáns és parancsolgató viselkedésére¹³. Néha visszaéléseikről is olvashatunk: egyikük személyes ellenségének a házáit romboltatta le hivatali hatalmát kihasználva¹⁴, egy másik igazságtalanul perelt be magánszemélyeket¹⁵, egy harmadik egy prostituáltat zaklattott¹⁶. Ezek a visszaélések azonban nem lehettek tipikusak, hisz az egykori *aediles* tetteit inkább nagy elismeréssel őrizte az emlékezet. Például szolgál erre egy Cicero-részlet, ahol a szónok a leghíresebb aediliszeket méltatja: de off. 2, 57.

Quamquam intellego in nostra civitate inveterasse iam bonis temporibus, ut splendor aedilitatum ab optimis viris postuletur. Itemque et P. Crassus cum cognomine dives tum copiis functus est aedilicio maxime munere, et paulo post L. Crassus cum omnium hominum moderatissimo Q. Mucio magnificentissima aedilitate functus est, deinde C. Claudius App. f., multi post, Luculli, Hortensius, Silanus, omnes autem P. Lentulus me consule vicit superiores; hunc est Scaurus imitatus; magnificentissima vero nostri Pompei munera secundo consulatu; in quibus omnibus quid mihi placeat, vides¹⁷.

Róma történelméből jól ismert, híres családok nevei sorakoznak itt, mint e tisztség betöltői.

Cicero (de leg. 3,3,7) a következőképpen osztályozza az *aediles* feladatkörét: *cura urbis, cura annonae, cura ludorum solemnium*. Először az utóbbi kettővel foglalkozunk.

Leghosszabb ideig a pompásan megrendezett ünnepi játékokra emlékeztek a rómaiak. Ezen ünnepi játékokkal kapcsolatban az *aediles* nemcsak mint a közrend fenntartói tevékenykedtek, hanem gyakran ők fedezték a rendezés költségeit is¹⁸.

Az *aediles curules* egyik tipikus feladatköre, a *cura ludorum solemnium* valószínűleg az ünnepi játékokon kezdetben ellátott rendészeti funkcióból alakult ki¹⁹. Livius (9,40,16) úgy véli, hogy az *aediles* első ilyen

---

¹² Gell. 13,13,5.

¹³ Plaut. Stich. 352 sk.; Rud. 374; Capt. 800 sk.

¹⁴ Cic. Sest. 95.

¹⁵ Cic. Flacc. 77.

¹⁶ Gell. 4,14,1-2.

¹⁷ Vö. az ismert *aediles*-nevek listáját F. R. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic II*, New York 1952, 466 es k.

¹⁸ Utalásokat találunk erre már Plautusnál: Poen. 1011 és k.; Persa 159 sk.; vö. Spranger, *Sklavenfiguren* 62. További források Cic. Verr. 5,14,36; pro Mur. 19,40; Liv. 10,47,4; 23,30,16; 24,43,7; 25,2,8; 27,6,19; 27,21,9; 27,36,8; 28,10,7; 29,11,12; 29,38,15; 31,50,2; 33,25,1.

¹⁹ Vö. Kubitschek RE 1, 456 sk.

jellegű feladata Kr.e. 310-ben volt, amikor a diktátor Papirius Cursor triumphusán a Forum feldíszítéséről gondoskodtak. A *ludi Romani* szervezése kezdetben egyedül a konzulok tisztessége volt, de az *aediles* egyre több "kisegítő munkát" vállaltak mellettük, míg végül a játékok rendezése teljesen az ő kezükbe csúszott át²⁰. Ezenkívül bizonyos szakrális jellegű játékokat hagyományosan az *aediles* szerveztek²¹.

A forrásokban sokszor bukkannak fel tudósítások feltűnően gazdagon, pazarlóan megrendezett játékokról²². Az ünnepi játékok szervezése tulajdonképpen a politikai reklám fontos formája volt, ezzel lehetett népszerűsége szert tenni a választópolgárok körében. Az aediliszi tisztség tehát a választópolgárok szavazataiért vívott küzdelemben fontos szerepet játszott. A magasabb tisztségekért folyó harcban a nép azt a jelöltet részesítette előnyben, aki korábban mint *aedilis* nagyvonalú és pazar játékokat rendezett. Sulláról maradt fenn az a történet, hogy amikor a praetor-választáson jelöltette magát, nem kapott elegendő szavazatot. Sikertelenségét ő maga azzal magyarázta, hogy pályafutása során nem volt *aedilis curulis*, kihagyta ezt a stációt. A nép viszont elvárta volna tőle, hogy előbb *aedilis*nek pályázzon, mert arra számítottak a rómaiak, hogy ő majd különlegesen szép játékokat rendez. Sulla ezt figyelmen kívül hagyta, és egyből praetornak jelöltette magát. A nép csalódott volt és nem szavazott rá²³.

A játékok közvetett politikai jelentősége azután arra vezetett, hogy a pazarlást sokszor túlzásba vitték. Caesárról maradt fenn az a történet, hogy ő volt az első, aki mint *aedilis curulis* az apja temetésére rendezett ünnepségen az arénát ezüsttel díszítette fel és a gladiátorok ezüst fegyverekkel harcoltak a vadállatok ellen²⁴.

A túlzott pazarlás megakadályozására a *principatus* idején nemegyszer már rendeleteket bocsátottak ki. Suetonius Tiberiusról jegyezte fel, hogy *ludorum ac munerum impensas corripuit mercedibus scaeniorum recisis paribusque numerum redactis*²⁵.

A *cura annonae* mint aediliszi felelőskör az utóbbi évek tudományos irodalmában szintén elsősorban szociális aspektusból került értékelésre²⁶. Az

---

²⁰ Liv. 10,47,4; 23,30,16; 24,43,7; 25,2,8; 27,6,19; 27,36,8; Cic. Verr. 5,36; Dio Cass. 37,8,1.

²¹ Így például a *Megalesia*, az istenanya tiszteletére rendezett játékok már Kr.e. 204 óta az *aediles* szervezésében kerültek megrendezésre, vö. Liv. 34,54,3; Cic. har.resp. 27; Dio Cass. 37,1. Kubitschek RE 1, 457.

²² Plin. HN 33,16; 8,131.

²³ Cic. de off. 2,58; Plut. Sull. 5. A magistraturák betöltését meghatározó *lex Villia annalis* ugyanis nem követelte meg az aediliszi tisztség betöltését a praetorság előtt, vö. B. Kübler RE 14, 406. Azonban mint Sulla esete mutatja, a gyakorlatban szokásos és ajánlatos volt először erre a hivatalra pályázni.

²⁴ Plin. HN 33,16.

²⁵ Suet. Tib. 34,1.

²⁶ Vö. Kunkel-Wittmann, Staatsordnung 615. további irodalommal.

aediles curules gondoskodtak ugyanis arról, hogy a *plebs* körében olcsó gabonát osszanak szét. Ezen feladat "nagylelkű" ellátása révén éppúgy a későbbi karrier során jól kamatozó népszerűségre lehetett szert tenni, mint a fent említett ünnepi játékok pazar megrendezésével.

Az ingyenes állami gabonaosztást kezdetben csak éhínség vagy jelentős árdrágítás esetén szervezték meg²⁷. A legkorábbi adat arra vonatkozóan, hogy a Római Allam egy magistrátust bízott meg a gabonaellátás megszervezésével a Kr.e. 440-439-es évről került feljegyzésre. Livius (3,32,2) a megbízott L. Minuciusust mint *praefectus annonae*t említi. Garnsey²⁸ szerint egy *tribunus*rol lehetett szó valójában. A Kr.e. 299. évre vonatkozóan már kimondottan az *aedilest* említik, mint akik a gabonaárak megdrágítását energikus közbelépésükkel megakadályozták. Ők maguk gondoskodtak gabonaszállítmányokról és kiosztották azt a polgárok között²⁹. Az ifjabb Gracchus által indítványozott *lex frumentaria* után a hatósági gabonaosztás általánossá vált és minden évben, havi porciókban adták ki a fejadagokat³⁰. Miután a gabonaellátás megszervezése állandó feladattá vált, egyre terhesebb kötelességet jelentett az *aediles* számára. Ezért Caesar az *aediliszek* számát két új tisztség létrehozásával megtoldta és e két új *aedilist* az *aediles ceriales* elnevezéssel illette. Az ő feladatuk lett ezentúl a *cura annonae* ellátása³¹.

B. A Róma korai történetéből rendelkezésünkre álló források igen kevés információval szolgálnak a tisztség kialakulásáról és az *aediles* eredeti feladatköréről. Maga az elnevezés az *aeditumus*, *aedituus* szavakból vezethető le, amelyek bizonyos templomi tisztségeket jelöltek. Az *aeditui* két típusát említik a források. Egyrészt működött egy ugynevezett *aedituus minister*, aki naponta nyitotta és zárta a templom épületét, takarította a helyiséget. Másrészt létezett az ugynevezett *aedituus magister*, aki felügyelt a templom berendezésére, az áldozati ajándékokra, vigyázott a templom vagyona és dokumentumaira³². Az *aedilis* szó etimológiai története tehát a tisztség szakrális gyökereire enged következtetni³³.

A feladatkörre vonatkozóan a források elég sematikus magyarázatot nyújtanak. Varro (ling.l. 5,81) a következőképpen definiál:

---

²⁷ Vö. Garnsey, *Famine* 167 sk.

²⁸ Garnsey, *Famine* 170; 177,

²⁹ Liv. 10,11,9; 10,9,10-14.

³⁰ App. civ. 1,21; Plut. Caes. 8,4; Cic. Verr. 2,3,72; Liv. 10,11,9; 30,23,41; 30,26,6; 31,3,4; 33,42.

³¹ További irodalomra vonatkozóan vö. Rickman, *Corn Supply* 34 sk.; Garnsey, *Famine* 178 sk.

³² Karlowa, *Rechtsgeschichte* 249; Kübler, *Geschichte* 93.

³³ Mommsen, *Staatsrecht* 473; Karlowa, *Rechtsgeschichte* 249; Kübler, *Geschichte* 93; Siber, *Verfassungsrecht* 64; P. De Martino, *Storia della costituzione Romana I*, Napoli 1958, 288; Latte, *Religionsgeschichte* 407; Rickman, *Corn Supply* 34; K. Loewenstein, *The Governance of Rome*, The Hague 1973, 62.

Aedilis, qui aedis sacras et privatas procuraret.

Hasonlóan Festus (13):

Aedilis initio dictus est (magistratus), qui aedium nontantum sacrarum sed etiam privatarum cura gerebat.

Varo és Festus szerint az *aedilis* működése vallási célokat szolgáló épületek és a magántulajdonban álló házak felügyeletére vonatkozott.

Pomponius (D 1,2,2,21 sing.ench.) meghatározása ezen kívül az *aedilis* megválasztásának szabályairól tájékoztat:

*Itemque ut essent, qui aedibus praeessent, in quibus omnia scita sua plebs deferebat, duos ex plebe constituerunt, qui etiam aediles appellati sunt*³⁴.

Pomponius hangsúlyozza, hogy az *aediles* kezdetben plebejusi tisztségviselők voltak. Evente két *aedilist* választottak, szerinte is elsősorban bizonyos épületek felügyeletére. A tisztség plebejusi jellegét Dionysios (6,90,2) szintén hangsúlyozza. Az *aediles* vezették a plebs kultuszait. Karlowa³⁵ szerint az *aediles* elsődleges feladata az volt, hogy a plebs számára fontos dokumentumokat őrizték és hogy elárverezték azokat a vagyonokat, amelyek a *leges sacratae* megsértése miatt a Ceres-templomhoz kerültek. Siber³⁶ szerint az *aediles* a szakrális tevékenység mellett már kezdettől fogva bizonyos rendészeti feladatokat is elláttak.

Nevük legtöbbször a Ceres-templommal összefüggésben kerül említésre. Az Aventinuson álló Ceres-templomot a hagyományok szerint a Kr.e. V. században alapították³⁷. Az *aediles* tradicionális feladata volt, hogy ebben a templomban őrizték a plebs dokumentumait. Ezek közül a plebejusok életviszonyait érintő *senatus consulta* voltak a legfontosabbak³⁸.

Az *aediles* működése azonban nem csupán a Ceres-templomhoz kötődik. A források tanúsága szerint ők nem elsősorban e templom tisztségviselői voltak, hanem általában a plebejusok vallási kultuszának élén állottak. Ezért működésük nem feltétlenül csupán a Ceres-templom megnyitásának időpontjától datálható, hanem már az azt megelőző korszakra is feltételezhető³⁹. Livius (4,30,11) szerint már igen korán, Kr.e. 428-ban az *aediles* feladata volt, hogy az idegen istenek kultusza és a hazai istenek idegenszerű tisztelete ellen fellépjenek. Plinius (HN 18,15) arról tudósít, hogy az *aediles* a gabonapiacot ellenőrizték és az árdrágítás ellen küzdöttek. Ez az adat azonban inkább Plinius korának viszonyaira jellemző, nem pedig a Kr.e. V. századra.

---

³⁴ A fent idézett forrásokkal szemben kételyét fejezte ki Kubitschek RE 1, 448. Szerinte az itt felsorolt feladatkör nem lehetett az *aediles* eredeti feladatköre.

³⁵ Rechtsgeschichte 250.

³⁶ Verfassungsrecht 64.

³⁷ Latte, Zwei Exkurse 355; Garnsey, Famine 168.

³⁸ Livius 3,55 a Kr.e. 355. esztendőről: *institutum ab iisdem consulibus, ut senatus consulta in aedem Cereris ad aediles plebis deferruntur*, hasonlóan Cic. de leg. 3,20,46. Livius szerint a szenatusz határozatait Kr.e. 449-től őrizték a Ceres-templomban.

³⁹ Vö. H. Siber, Die plebejischen Magistraturen bis zur lex Hortensia, Leipzig 1936, 9.

Valószínűbb Livius (6,4,6) közlése, mely szerint a gallok betörése után az *aediles* vezették a város ujjaépítését.

Róma korai történelmében tehát a *magistratus* két fő jellemzője egyrészt a plebejusi jelleg másrészt a szakrális feladatkör. A kutatások során gyakran csak az egyiket állítják a középpontba⁴⁰. Fontos ezért, hogy a vallási és a közigazgatási oldalt egyaránt szem előtt tartsuk vizsgálatunk során.

A latin városok korai történelmében a profán és a szakrális tevékenység természetes egységet alkotott a tisztségviselőknél. A közigazgatást ellátó hivatalnokok egyben áldozatokat mutattak be a közösség nevében. Az is gyakori jelenség volt, hogy a vallási tevékenység vezetői voltak egyben a jogszolgáltatás feladatával is megbízva. Ezt tanúsítja a felirat, amely egy *praef(ectus) tur(i)dic(undo) et sacris faciundis*t említ⁴¹. Hasonló magistrátusokról számos forrás tudósít egész Itáliából, akiket Rómán kívül is gyakran *aediles*nek neveztek⁴².

A fenti néhány adat, amely Róma korai történelméből rendelkezésünkre áll, azt bizonyítja, hogy az *aediles plebis* kezdetben elsősorban szakrális feladatokat láttak el. A köztársaság végén illetve a *principatus* elején azonban, mint azt Plinius fent említett tudósítása is megerősíti, a vallási feladatkör már teljesen feledésbe merült és a piacfelügyelői, rendészeti tevékenység volt jellemző e magistrátusra. Hogyan magyarázható ez a fejlődési vonal? Nem valószínű, hogy pusztán véletlen lenne, hogy éppen az *aediles* váltak Róma vásártereinek felügyelőivé. A kérdéses korszakból azonban igen szűkös forrásanyag maradt fenn a római történelemből, ezért nehéz a változást nyomon követni.

---

⁴⁰ A szerzők kezdetben kétségek nélkül elfogadták a fent idézett antik forrásokat és abból indultak ki, hogy a korai időszakban az *aediles* mint "Gebäudeherren" működtek. Mommsen ezen tézisének bírálatát lásd Latte, *Zwei Exkurse* 355. A magistratura plebejusi jellege is megtevesztő lehet. Meghaladottá vált az az elmélet, hogy amíg Róma korai történelmében a patriciusok két konsult és két quaestort állítottak, addig a plebejusok ezen példa alapján saját kormányzattal rendelkeztek a két tribunus és azok segédei, a két *aedilis* személyében - így Mommsen, *Staatsrecht* II 473; Karlowa, *Rechtsgeschichte* 250. Ennek kritikája Siber, *Verfassungsrecht* 4. Az az elmélet, hogy az *aediles* kezdetben csupán a *tribuni plebi* segédjei voltak, két forrásra támaszkodik: Dionys. 6,90,2: 95,4 és Zonar. 7,15,10. Siber hangsúlyozza, hogy mindkettő görög forrás és sokkal későbbi időből származik.

⁴¹ CIL 14 4002, v.ö. K. Latte, *Römische Religionsgeschichte*, München 1960, 407.

⁴² Vö. E. Kornemann, *KLIO* 5 (1905) 82. és *KLIO* 14 (1914) 192 sk. Kornemann ismerteti a *pagi*, a kerületek vagy törzsek belső közösségi szervezetét Itáliában. Az aediliszi hivatalt etruszk eredetűnek feltételezi. Összehasonlítja az egyes itáliai városok alkotmányát és a példák gazdag tárházát sorakoztatja fel, ahol az *aediles* közigazgatási vagy szakrális feladatokat láttak el. Ezek alapján feltételezi J. Lipsius, *SZ* 3 (1883) 200., hogy e tisztség sokkal ősbibb, mint a Római Köztársaság, és latin gyökerei vannak. Ezzel szemben Kubitschek *RE* 1, 449 úgy véli, hogy az *aedilitas* későbbi elterjedésével is magyarázhatók az analóg források, és a tisztség korai történetére nem rendelkeznek bizonyító erővel.

Kurt Latte a hasonló görög fejlődéssel vont párhuzamot, így következtetett a valószínű római gyökerekre⁴³. Mint a legtöbb korabeli városállamban, úgy a görög területen is szokásos volt a templomok élére valamilyen "felügyelőket" választani. A nagy vallási ünnepekre viszont a Mediterraneum minden kultúrájában jellemző volt, hogy nagyon is világias, népszerű és gazdag vásárok kíséretében kerültek megrendezésre⁴⁴. Ilyen vásárokat tartottak rendszeresen Rómában is, többek között a Ceres-szentély közelében⁴⁵. A vallási ünnepek ideje alatt mindenütt a templom papjai voltak kötelesek gondoskodni arról, hogy a vallásos tevékenység e kísérőjelenségei is rendben, békésen folyjanak le. A fentiekből arra lehet következtetni, hogy a Ceres-templom melletti vásárok szabályozása, felügyelete hasonlóan a templom tisztviselőinek, azaz az *aediles*nek a feladata volt⁴⁶. Mivel az *aediles* tevékenysége nem csupán a Ceres-templomhoz kötődött, hanem ők tekinthetők általában a plebejusi kultusz előjáróinak, valószínű, hogy minden nagyobb plebejusi vallási ünnepség alkalmával ők látták el az igazgatási, felügyeleti teendőket. Ez a gondolatmenet magyarázatot ad a vallási és vásárfelügyelői tevékenység összekapcsolódására, de nyitva hagyja a kérdést, hogy miért éppen plebejusi magistrátus lett a vásárok felügyelője⁴⁷.

Valószínű, hogy az *aediles* tevékenysége kezdetben a plebejusi szentélyekre és azok közvetlen környezetére korlátozódott. Mivel működésük magában foglalta az esetenként ott lezajló vásárok felügyeletét, hatáskörüket e tekintetben valószínűleg lépésről lépésre kiterjesztették az *urbs* egyéb vásártereire is. Amikor azután az *aediles curules* tisztségét bevezették, ők vették át az *aediles plebis* eddigi működése alatt kialakult feladatkör ellátását⁴⁸.

---

⁴³ K. Latte, *Römische Religionsgeschichte*, München 1960, 407.

⁴⁴ A legfrissebb kutatásokkal e téren M. Wörrle, *Stadt und Fest in kaiserzeitlichen Kleinasien*, München 1988. könyve szolgál. Jóllehet az általa elemzett felirat későbbi eredetű, mégis következtetni lehet belőle ezen ünnepségek megrendezésének szokásos körülményeire. Nagyon valószínű, hogy a főbb vonások semmit sem változtak az évszázadok alatt. Hasonló szabályozást találunk az Andaniából, Syll.³ 736, 75 sk. illetve az Eleusisből, IG III² 1013, 48 származó feliratokban. Az agoranomoszhoz lásd összefoglalóan G. Busolt - H. Swoboda, *Griechische Staatskunde I*, München 1920-1926, 491 sk.

⁴⁵ Livius 3,55,7. Ezek a "templom békéjének védelmében" megrendezett vásárok jelentették ebben az időben az egyetlen lehetőséget az államközi árucserére. A Ceres-kultusz valószínű görög eredetéről ír Garnsey, *Famine* 169.

⁴⁶ Vö. Latte, *Zwei Exkurse* 337., valamint ehhez a tézishez csatlakozva A. Heuß, *SZ* 64 (1944) 130. lj.165.

⁴⁷ Ezt a problémát Latte úgy oldotta meg, hogy feltételezte azt, hogy a korai időkben a kereskedelemben szinte csak a plebejusok vettek részt.

⁴⁸ Hasonlóan vélekedett ebben a kérdésben már Karlowa, *Rechtsgeschichte* 251 is: "Daß den Ädilen schon vor der Einsetzung der kurulischen Ädilität gewisse administrative Funktionen zugekommen sind, ist, wie früher bemerkt, glaublich: doch scheint es, daß man die beiden Ädilitäten mit Rücksicht auf die steigende städtische Entwicklung Roms erst jetzt zu einer städtischen Verwaltungsbehörde gemacht hat..."

C. A késői köztársaság aediliszei fontos állami tisztségviselők voltak, akik a *Cicero* által *cura urbis*ként megnevezett városrendészeti feladatkört is ellátták. Ez nagyon sokféle tevékenységet jelentett, amelyeket összefoglalóan és kicsit anakronisztikusan a "városi közigazgatási hatóságok" funkciójával rokoníthatunk. Ide tartozott a közúti forgalom⁴⁹, a vízvezetékek és kutak⁵⁰, fürdők és bordélyházak⁵¹ felügyelete, a szerencsejátékok megtiltása és üldözése⁵² és a hivatalosan nem engedélyezett külföldi vallási szekták elleni fellépés⁵³. Az *aediles* feladata volt az is, hogy *triumphus* illetve ünnepi játékok idején a közrendet biztosítsák⁵⁴. A templomi-és középületek épségén szintén ők őrködtek⁵⁵. Az viszont nem bizonyítható meggyőzően, hogy a *senatus consulta* vagy más határozatok dokumentumait továbbra is ők őrizték volna⁵⁶. Mivel Róma utcáinak és köztereinek rendjére is ők vigyáztak, intézkedtek arról, hogy vadállatokat a városban csak felügyelet és a szükséges biztonsági intézkedések megtétele mellett lehessen sétáltatni⁵⁷.

Kiemelt figyelmet érdemel az *aediles curules* feladatköréből piacfelügyeleti tevékenységük. Ők ügyeltek arra, hogy a piacon csak helyes súlyokat és mértékeket használjanak. A hamis súlyokat szétőrezték⁵⁸ és a rajtakapott kereskedő költségére újakat készíttettek⁵⁹. Az ilyen jellegű hamisításokkal szembeni állami fellépés egyébként már igen korán jelentkezett. A

---

⁴⁹ Ők gondoskodtak arról, hogy az utcákat burkolják, tisztítsák és a forgalmat akadályozó tárgyaktól szabadon tartsák a rómaiak, vö. Plaut. *Süch.* 352; Suet. *Vesp.* 5; lex *Jul. Munic.* 2,50; 2,68; D 18,6,13(12) *Paul.* 3 *Alf. epit.* Az utóbbi *Digesta*-hely szemléletesen mutatja az *aediles* határozott intézkedési stílusát. Egy római polgárnak újonnan vásárolt ágyakat szállítottak és ideiglenesen a háza előtt az utcára pakolták le őket. Az *aedilis* éppen arra járt segédeivel, és az ágyakat hirtelen elhatározással összetörette, mivel akadályozták a forgalmat. A jogtudóshoz intézett kérdés a kártérítés mikéntjére vonatkozott. Az *actio legis Aquiliae* indíthatóságáról vö. R. Krückmann, SZ 60 (1940) 65 es k.; es Th. Mayer-Maly, SZ 74 (1957) 364.

⁵⁰ Frontin. 95-97.

⁵¹ Tac. *ann.* 2,85; Sen. *epist.* 86,10.

⁵² Martial. 5,84; 14,1; vö. M. Kurylowicz, SZ 102 (1985) 185 sk.

⁵³ Liv. 4,30; 26,1; Cic. *har.* 22,24; v.ö. Siber, *Verfassungsrecht* 201.

⁵⁴ Liv. 25,1; 27,37; 11,102,7.

⁵⁵ Varro *ling.l.* 5,81; Varro *rust.* 1,2,2; Cic. *Verr.* 5,14,36; Cic. *Phil.* 9,17; *Paul. Fest.* 13;

CIL VI 3823.

⁵⁶ Mommsen, *Staatsrecht* II 490. feltevése ellen v.ö. Kunkel-Wittmann, *Staatsordnung* 616. lj.24.

⁵⁷ D 21,1,40,1 *Ulp.* 2 ed. *aed. cur.*; D 21,1,42 *Ulp.* 1 ed. *aed. cur.*; v.ö. Lenel *EP*³ 565.o.

⁵⁸ *Caelius ad.fam.* 8,6,4; Pers. 1,128; *Juven.* 10,10; D 19,2,13,8 *Ulp.* 32 ed. A súlyok és mértékek mintapéldányai Jupiter capitoliumi templomában álltak, v.ö. Mommsen, *Staatsrecht* II 500. lj.1. A hamis súlyok és mértékek elleni harchoz vö. F. Haymann, SZ 40 (1919) 351; P. Stein, *Cambridge Law Journal* 4 (1955) 226 sk.

⁵⁹ V.ö. CIL 8, 3294; 9666; 9,1656.

*lex Silia de ponderibus publicis*⁶⁰ a bűnösnek találtat pénzbüntetéssel, vagyona felének elkobzásával fenyegeti⁶¹. Egy későbbi forrás, D 19,2,13,8 Ulp. 32 ed., arról tudósít, hogy egy kereskedő hamisított súlyokat bérelt, amelyeket az *aedilis curulis* megsemmisített. Ulpianust arról kérdezték, hogy a *locator* vajon továbbra is követelheti-e a bérleti díjat⁶².

Az *aediles* szigorúan felléptek az uszorások ellen is és megpróbálták az árdrágítást adminisztratív eszközökkel megakadályozni⁶³. Ennek során előfordult, hogy hatóságilag rögzítették az árakat. A rögzített árak nehezen egyeztethetők össze a szabad piacról alkotott elképzeléseinkkel, amelyeket többnyire magától értetődően kiterjesztünk az antikvitas viszonyaira is. Forrásaink viszont kétségtelenül tartalmaznak ilyen adatokat. Így Plinius (HN 15,2) arról tudósít, hogy Appius Claudius Caecus konzulsága idején 12 font olaj 1 Asba került; Kr.e. 74-ben pedig M. Seius mint *aedilis curulis* gondoskodott arról, hogy a római nép egész hivatali éve során 1 Asert 10 font olajat vehessen⁶⁴. Mindkét esetben az olaj árának adminisztratív eszközökkel való lenyomásáról van szó. Rómában az olaj alapvető élelmészeti cikk volt. Ez arra utal, hogy az árszabályozásnak itt valószínűleg elsősorban politikai jelentősége volt⁶⁵.

Plautus egyik komédiájában viszont általános érvénnyel említi az árak rögzítésének gyakorlatát: *quae improbast pro mercis vitto et dominum pretio pauperet*⁶⁶.

Ezenkívül más források is tanúskodnak az árak hatósági rögzítéséről. Kr.e. 89-ben a censorok felső limitet állapítottak meg a Rómába importált görög borok árára⁶⁷. Livius (39,44,3) arról tudósít, hogy Cato a rabszolgapiacra vezetett be hasonló intézkedéseket. Végül Apuleius regényének egyik részlete (Met. 1,25) arra enged következtetni, hogy ilyen piaci beavatkozások egyáltalán nem lehettek ritkák. Az *aedilis* leszid egy halkereskedőt, aki rossz minőségű áruját igen magas áron sózta rá a vevőre.

---

⁶⁰ FIRA I 79; Festus 246L; G. Rotondi, *Leges publicae populi Romani*, Milano 1912, 473; a régebbi irodalmat összefoglalóan ismerteti R. Orestano, *BIDR* 44 (1936-37) 274 lj.193. Wieacker, *RR* 305 lj.95 és 425 lj.72 kiemeli, hogy a *lex Silia* nyelvezete a XII t.t. korának jellegzetességeit hordozza.

⁶¹ Vö. G. Rotondi, *Leges publicae populi Romani*, Milano 1912, 275; Siber, *Verfassungsrecht* 201; M. Kaser, *SZ* 67 (1950) 496 lj.91.

⁶² A bonyolult felelősségi probléma elemzését l. Th. Mayer-Maly, *SZ* 74 (1957) 367. A *Digesta*-helyhez v.ö. meg F. Haymann, *SZ* 40 (1919) 351 sk.

⁶³ Plaut. *Mil.glor.* 727 is utal erre, vö. Garnsey, *Famine* 108 és k.; 182 es k.

⁶⁴ Plin. *HN* 15,2; hasonlóan Liv. 30,26,5-6; vö. Garnsey, *Famine* 188.

⁶⁵ Vö. Rickman, *Corn Supply* 34 sk., aki hangsúlyozza, hogy a gabona-és olajárakat sokszor nem a kereslet-kinálat, hanem politikai szempontok határozták meg.

⁶⁶ Plaut. *Mil.glor.* 727; vö. Spranger, *Sklavenfiguren* 61; F. Leo, *Geschichte der römischen Literatur*, Berlin 1913, 142.

⁶⁷ F. Heichelheim, *Wirtschaftsgeschichte des Altertums* I, Leiden 1938, 467.

Az *aediles curules* törekedtek arra, hogy a vásártereken eladásra kerülő áruk minőségét is kontroll alá vonják. Lehetőségük volt arra, hogy a tiltott árukkal való kereskedést megakadályozzák és a csalárd szándékkal meghamisított árukat megsemmisítsék⁶⁸. Plautus (Rud. 374) szerint ez mindennapos jelenség volt:

*Novi, Neptunus ita solet, quamvis fastidiosus aedilis est: si quae improbae sunt merces, iactat omnis*⁶⁹.

Plautus erős szatírával jeleníti meg az aediliszeket és Neptunuszhoz, a tenger istenéhez hasonlítja őket. A meglepő hasonlat következtetni enged a piacfelügyelők hatalmi pozíciójának súlyára. Az alapul szolgáló szituáció valószínűleg megszokott volt a költő Rómájában. Ha ugyanis nem tartozott volna a vásárterek mindennapjaihoz a jelenet, akkor nem válthatott volna ki nevetést a nézőkből.

Az Apuleius-történetben, amelyre fent már röviden utaltunk, az aedilisz hasonlóan semmisítette meg a kosár halat, mivel minőségre érzékeny szemével azonnal érzekelte az áru hitványságát és az aránytalanul magas áron felháborodott⁷⁰. A jelenet kapcsán meg kell jegyezni, hogy az aedilisz a halak megsemmisítését rendelte el ahelyett, hogy azok visszavételére kötelezte volna a halkereskedőt és visszaadta volna vele a vételárat. A *redhibitio* tehát szóba sem került. Apuleius e jelenetben talán az *aediles curules* büntető-rendészeti szabályainak fonákságát állítja pellengérré. A csalárd kereskedő megbüntetésével ugyanis csak részben tekinthető elintézettnek az eset. A piac megsértett rendjét helyreállították, de a rászédett vevő hal és pénz nélkül maradt.

Suetonius tudósít arról, hogy az aediliszek határozottan felléptek az engedély nélküli kereskedelem ellen: Suet. Claud. 38,2

itemque praetura functum senatorem inauditos et innoxios relegavit, quod ille adversus privatum se intemperatius affutisset, hic in aedilitate inquilinos praediorum suorum contra vetitum cocta vendentes multasset vilicumque intervenientem flagellasset.

Claudius száműzött egy praetori rangú szenátort, mert az illető annakidején, amikor aediliszként működött, megbüntette Claudius egyik bérlőjét, aki a városban engedély nélkül árusított péksüteményt. Ráadásul a *vilicust*, aki a bérlő érdekében közbelépett, megkorbácsoltatta. A *multasset* igealak arra enged következtetni, hogy a feketén kereskedőt talán

⁶⁸ Plaut. Rud. 372 sk.; Capt. 823-824; Apul. Met. 1,25.

⁶⁹ Azt, hogy az idézett rész eredeti Plautus-szöveg és romai viszonyokat tükröz, Mommsen, Staatsrecht 500 lj.2. véleményével szemben bizonyította E. Fraenkel, Plautinisches im Plautus, Berlin 1922, 40. Spranger, Sklavenfiguren 61 szerint az *aediles* gonyos említése a *cura annonae*ra utal. A szövegösszefüggés alapján azonban úgy tűnik, hogy inkább piacfelügyeletükről általában mondja ki véleményét a költő.

⁷⁰ Apul. Met. 1,25. Mommsen, Staatsrecht 504 lj.1-el szemben M. Kaser, Mel. Meylan, Lausanne 1963, 174 lj.7. joggal hangsúlyozza, hogy az idézett rész nem az aediliszek bíráskodási jogát, hanem büntetőjogkörét tanúsítja.

pénzbüntetéssel sújtotta. A *flagellasset* viszont egyértelműen mutatja, hogy a *vilicust* testi fenytéssel büntette. Az aedilis szigorú eljárása elleni tilatakozásul Claudius elrendelte, hogy a süteményárusok bódéi a jövőben ne tartozzanak az aediliszek felügyelete alá.

Századokkal később Hieronymus (125,16) nosztalgijával tekint vissza az *aediles* szigorú vásári rendjére:

Plerimque artibus et negotiationibus pristinis carere non possunt mutatisque nominibus institorum eadem exercent commercia, non victum et vestitum, quod apostolus praecipit, sed maiora quam saeculi homines emolumenta sectantes. Et prius quidem ab aedilibus, quos alfa, gamma, omikron, rhó, alfa, nú, omikron, mú, omikron, ióta Graeci appellant, vendentium cobercebatur rabies nec erat impune peccatum.

Ő vallási okokból utasítja vissza a nyereséghajhászást és panaszkodik polgártársai életmódja miatt. Megjegyzi, hogy a múltban a szélhámosokat az aediliszek illetve az agoranomosok visszatartották a durvább csalásoktól.

D. *Ius edicendi* es *iurisdictio*⁷¹. A *ius edicendi* jelentette a magistrátus azon jogát, hogy hivatali évének kezdetén meghirdethette, hogy működése alatt milyen főbb elvek szerint fog eljárni. Az ediktum az a "hirdetmény", amelyben ezen alapelveket nyilvánosságra hozta. Plautus szemléletesen parodizál egy ilyen ediktumot⁷², amelyben a piaci árusok egész "bűnlajstromát" sorolja fel. Ergasilus, a jelenet főszereplője dühösen számolja a hentesek, halárusok és egyéb kiskereskedők csalási módszereit és esküdjözik, hogy móresre tanítja őket. Ráncha szedésükre különböző testi fenytésekkel fenyegetőzik: Capt. 813-822.

Tum piscatores, qui praebent populo pisces foetidos, et qui advebuntur quadrupedanti crucianti cantherio, et quorum odos subbasilicanos omnes abigit in forum, et eis ego ora verberabo surpicilis piscariis, et ut sciant, alieno naso quam exhibeant molestiam. et tum lanii autem, qui concinnant liberis orbas oves, et qui locant caedundos agnos et duplam

⁷¹ Vö. Gai. inst. 1,6; E. Weiß, SZ 37 (1916) 166; A. Pezzana, IURA 7 (1956) 253; Leifer, Gewaltgedanke 287; E. Jobbe-Duval, Les decreta des Magistrats, St. Bonfante III, Milano 1930, 187; Ph. Meylan, Labeo 2 (1956) 118; G. Pugliese, Il processo civile romano II, Milano 1963, 106; Kaser RP 180.o.; (Honsell-Mayer-Maly-)Selb, RP 12. Az aediliszek *iurisdictio*jához átfogóan M. Kaser, Mel. Meylan I, Lausanne 1963, 173 sk. A *iurisdictio* es *imperium* viszonyáról folytatott vita nem tartozik szorosán témánkhoz, vö. erről P. F. Girard, L'histoire de l'organisation judiciaire des Romains I, Paris 1901, 228; Leifer, Gewaltgedanke 68. sk.; P. De Francisci, St. Albertario I, 397. sk.; Impallomeni, L'editto 109. és k.; ehhez kritikával A. Pezzana, IURA 7 (1956) 252. sk. Kaser, Mel. Meylan I, Lausanne 1963, 174. véleményéhez csatlakozva meddőnek lehet itélni a vitát: Vom Begriff des imperium her ist mithin eine Aufklärung über Inhalt und Grenzen der aedilischen iurisdictio nicht zu erwarten*.

⁷² Plaut. Capt. 790. sk. A jelenethez vö. M. Fraenkel, Plautinisches im Plautus, Berlin 1922, 133; W. Buckland, The Roman Law of Slavery, Cambridge 1908, 445. sk., 534, 720; Spranger, Sklavenfiguren 61.

*agninam danunt, et qui petroni nomen indunt verveci
sectario, et eum ego si in via petronem publica conspexero, et
et petronem et dominum reddam mortales miserrumos.*

Hegio, a jelenet másik szereplője a következő megjegyzést teszi a fenti monológ hallatán: Capt. 823.

*Eugepae, edictiones aedilicias bis quidem habet et mirumque
adeost ni hunc fecere sibi Aetoli agoranomum.* ("Ugy beszél,
mint egy aedilis az ediktumában, csodálom, hogy az aetolok
nem tették meg agoranomosznak".)

A jelenetben az aediliszek említése nyilván a komikum fokozását szolgálta, piacrendészeti szabályaikat ráadásul egy parazita szájába adta Plautus⁷³. Hegio megjegyzésében összevegyíti a görög és a római terminológiát: *edictiones aediliciae, agoranomos*. Ez a keveredés óvatosságra int a forráshely értékelésénél, hisz nem egyértelmű, hogy Plautus görög vagy római életviszonyokat jelenít-e meg. A Plautus-kutatók véleménye szerint azonban tipikus jelenség Plautusnál, hogy tudatosan keveri a római és görög elemeket komédiáiban. A szakkifejezéseket, a jogintézményeket és a tisztségviselők megnevezését tetszése szerint váltogatja. Vigjátékai tulajdonképpen nem kategorizálhatók aszerint, hogy római vagy görög viszonyokat ábrázolnak, hanem inkább úgy tekinthetők, hogy mindkét világban egyszerre játszódnak⁷⁴. Plautus egy egységgé gyúrja össze a görög és a római környezetet. Az viszont igen valószínű, hogy Plautus mint komédiaszerző ügyelt arra, hogy célzásai és viccei a publikum számára könnyen érthetőek és egyértelműek legyenek, hisz különben nem számíthatott volna a nézők tetszésnyilvánítására. Görög köntösbe bujtatta hát római figuráit, hogy a felszín alól kivillanó eredeti római színek annál hatásosabbak legyenek. Így a fent idézett jelenet ediktumában minden bizonyval korának római valóságára utal.

Az idézett szöveg szemléletesen érzékelteti az ediktumok szokásos tartalmát: piaci előírások voltak ezek, amelyek bizonyos áruk minőségi követelményeit és esetleg azok limit-árát rögzítik. Az Ergasilus által kilátásba helyezett fenyegetésekből arra is következtethetünk, hogy milyen szigorral és milyen intézkedések sorával léptek fel az aediliszek a vásárok rendjének fenntartása érdekében. Valószínűleg hasonlóan határozott fellépés jellemezte a római piacok mindennapjait⁷⁵.

---

⁷³ Vö. Spranger, *Sklavenfiguren* 62, aki hangsúlyozza, hogy gyakori jelenség Plautusnál az, hogy római előljárók szavait rabszolgák szájába adja.

⁷⁴ F. Leo, *Geschichte der römischen Literatur* 142. hangsúlyozza, hogy ebben a jelenetben az *edictiones aediliciae* romai, azután jönnek az aetolok, és az agoranomosz szinte észrevétlenül illeszkedik a szövegbe. Leo véleménye szerint ilyen esetekben Plautus az eredeti görög mű egy részletét rómaivá formálta. Hasonló utalások találhatók Stich. 352; Poen. 1012; Trin. 990.

⁷⁵ W. Seib, *Festgabe für M. Kaser*, Wien-Köln 1986, 270. egyáltalán nem tartja meglepőnek a jelenet szabadon kiesztelt fenyegetéseit. A normaszegés következményeit ugyanis a

A fent idézett Plautus-jelenet arra is bizonyítékul szolgál, hogy az *aediles* jogköre kiterjedt a *multae dictiora* is⁷⁶. A *multae dictio* büntetéskiszabási jogot jelent. Ennek értelmében az aediliszek elrendelhatték, hogy a csalárdul árdrágító vagy árut hamisító piaci árusokat megkorbácsolják, megbotozzák vagy pénzbüntetéssel sújtsák⁷⁷. Ezt a "rendészeti-büntetőjogi" eredetű büntetéskiszabási jogot azonban élesen el kell határolni a *iurisdictio*tól, a magánjogi bíraskodási jogtól, mely az árucsereforgalom résztvevői közötti viták eldöntésére irányul⁷⁸.

Az aediliszek civiljogi *iurisdictio*ja egyébként erősen korlátozott volt mind tárgyát, mind helyét illetően. Bíraskodási jogkörük egyedül arra terjedt ki, hogy a piacon eladott rabszolgák és igazbarmok rejtett hibái miatti vitákban igazságot szolgáltassanak.

Az ehhez rendelkezésükre álló eljárési eszközök szerények voltak. Bizonyosra vehető, hogy a praetori ediktumból átvettek bizonyos részeket. A Digestában több hely utal arra, hogy az *exceptio rei iudicatae* az aediliszti keresetek ellen is igénybe vehető volt, így D 44,2,25,1 Iul. 9 dig., D 21,1,14,9 Ulp. ed.aed.cur. Más esetek azt mutatják, hogy az *aediles* bíraskodásuk védelmére büntető actiókat adhattak ki, így D 2,3,1,pr Ulp. 1 ed., D 2,5,2,1 Paul. 1 ed. Az azonban valószínűnek látszik, hogy végrehajtást nem rendelhettek el⁷⁹. Bíraskodási joguk abban merült ki, amit a legszűkebb értelemben vett *iurisdictio* jelent: *ius dicere, iudicium dare. A missio in possessionem* vagy a

---

magistratus hatalmánál fogva szabadon határozta meg, többnyire meg az ediktumban sem lettek ezek előzetesen meghirdetve.

⁷⁶ Hasonlóan Plaut. Rud. 374; Trin. 990; Apul. Met. 1,25; D 50,2,12 Callistr. 6 cogn.; vö. Kübler, Geschichte 253. A *ius coercionis* a *quaestores* kivételével valamennyi magistratust megilletett, Kübler RE 14, 421.

⁷⁷ A pénzbüntetés nagyságát már igen korán, a Kr.e. V. században korlátozták. A *multa maxima* 3020 As, eredetileg 30 marha és 2 birka ára volt, vö. Fest. 144; 237; Gell. 4,14; 10,6; 11,1,2; Val. Max. 6,1,7; 8,1; Suet. Tib. 2; Cic. Verr. 1,12,36; 5,67,173; Liv. 8,22,2; 25,2,9; 38,35; J. Bleicken, SZ 76 (1959) 370 sk.; Leifer, Gewaltgedanke 280 sk.; M. Kaser, Mel. Meylan I, Lausanne 1963, 179 lj.33; 190 lj.99.

⁷⁸ M. Kaser, Mel. Meylan I, Lausanne 1963, 183. lj.56. kritizálja Impallomeni, L'Editto 121. sk. alatt kifejtett elméletét, amelyben utóbbi az aediliszek civiljogi bíraskodási jogkörét a *ius coercionis*ból vezeti le. Hasonló nézeteket vallott már korábban E. Weiß, SZ 37 (1916) 166; Ph. Meylan, Labeo 2 (1956) 118. Az aediliszek "büntetéskiszabási joga" azonban a civiljogi bíraskodási jogkör kialakulása után is változatlanul továbbélt, vö. Leifer, Gewaltgedanke 287. sk.; A. Pezzana, IURA 7 (1956) 254. M. Kaser, Mel. Meylan I, Lausanne 1963, 183. hangsúlyozza, hogy semmilyen forrás nem bizonyítja és valószínűtlennek is látszik, hogy az ítéletnek való engedelmességet valamilyen *multával*, büntetéssel való fenyegetéssel kényszerítették volna ki kezdetben az aediliszek. Ez egy "recht rohes und wenig zielstrebiges Mittel" lett volna. Azonkívül a büntetéskiszabási jog többnyire arra szolgál, hogy "dem Befehl oder Verbot im öffentlichen Interesse Gehorsam zu sichern, nicht aber, um private Rechte durchzusetzen".

⁷⁹ Erről részletesen M. Kaser, Mel. Meylan I, Lausanne 1963, 177 sk.

missio in bona elrendelésére viszont csak a praetor mint imperiummal rendelkező magistratus volt jogosult.

II.

Az *aediltes curules* általános rendészeti és piacfelügyeleti hatáskörének áttekintése után annak rövid vázolója következik, hogyan szabályozták ediktumukban az eladói kellékszavatosságot. Az áru rejtett fizikai hibáiért való helytállást előíró rendeletek szervesen illeszkednek egyéb, fent tárgyalt rendészeti szabályaik sorába.

Kérdés, hogy az *aediles* vásárrendészeti szabályaikkal milyen mélyen avatkoztak be a felek szerződési szabadságába. Vajon kiegészíteni vagy helyettesíteni akarták-e a piacon uralkodó kereskedési, szerződési szokásokat?

A. Ediktum-törödékek⁸⁰: Információk adására való kötelezés az *aediles* által.

1. Gell. 4,2,1,

In edicti aedilium curulium, qua parte de mancipiis vendundis cautum est, scriptum sic fuit: "Titulus servorum singulorum scriptus sit curato ita, ut intellegi recte possit,

---

⁸⁰ A következő elemzés során az ediktum-törödékek megjelenése közti időbeli különbségek nem relevánsak. Itt ugyanis nem a genesis, hanem a rendeletek technikája áll a vizsgálódás középpontjában. Az ediktum első megjelenésének időpontját egyébként szinte lehetetlen meghatározni. A *communis opinio* szerint a Kr.e. II. század közepe táján került először meghirdetésre. A datálás támpontjául két forrásra szoktak hivatkozni. Gellius 17,6 szerint *Cato maior pro lege Voconia* tartott beszédében a *servus recepticius* kifejezést használta. Festusnál *Verius Flaccus* a következőképpen magyarázza a kifejezést: *servus, qui ob vitium redbibitus sit*, l. Monier, Garantie 8 sk. Ezzel szemben F. Haymann, SZ 51 (1931) 475 úgy véli, hogy a *vitium* miatti *redbibere* egy pusztán ténylegesen, jogszabályi kényszer nélkül végbement egyszerű visszavétel is lehet. A. Watson, TR 39 (1971) 83 hangsúlyozza, hogy az ediktum létezése tulajdonképpen csak a Kr.e. II. század második felére bizonyítható; hasonlóan Ph. Meylan, Labeo 2 (1956) 117. A. Rogerson, St. Zulueta, Oxford 1959, 116 ugyanakkor csak a Kr.e. I. század kezdetét látja elfogadható dátumnak, amíg J. Partsch, SZ 33 (1912) 607 az ediktum létezését a Kr.e. IV-III. századra sem zárná ki. Az igazállatok adásvételét szabályozó részt, D 21,1,38,pr, meg fiatalabbnak tartják, vö. Impallomeni, L'editto 75 sk.; A. Rogerson, St. Zulueta, Oxford 1959, 117. Ezzel szemben F. Pringsheim, SZ 69 (1952) 259 azon a véleményen van, hogy a rabszolgák adásvételéről szóló ediktum már a Kr.e. II. század közepe előtt keletkezett és utána szakaszonként továbbfejlesztették. Haymann, Haftung 19 sk. alatt kifejtett véleményével szemben Monier, Garantie 10 sk. hangsúlyozza, hogy Varro formuláiból nem szabad arra következtetni, hogy abban az időben az ediktum még nem létezett. Általában óvatosságra int azzal kapcsolatban, hogy a kevés rendelkezésre álló adatból pontos dátumot próbáljunk megállapítani. Ehhez a nézethez csatlakozva szeretném hangsúlyozni, hogy a szerény mennyiségű forrásból semmiképpen sem szabad pontos meghatározásra törekedni. Az a tény például, hogy korábbi időre nézve nincsenek források, csak a források töredékes fennmaradását, nem pedig az ediktum létezésének hiányát bizonyítja.

quid morbi vitiue cuique sit, quis fugitivus errove sit, noxaque solutus non sit. ("Az aediliszek ediktumának azon részében, amely a rabszolgák eladását szabályozza, így írták: "(Az eladó) gondoskodjon arról, hogy az egyes rabszolgák *titulusa*⁸¹ úgy legyen megírva, hogy jól észlelni lehessen, hogy melyiknek mi a betegsége vagy hibája, melyik szökött vagy csavargó és melyik okozott kárt, amit nem térítettek meg".)

Tehát ha valaki a piacon rabszolgát akart eladni, köteles volt arról gondoskodni, hogy a vevő bizonyos információkat megkapjon az áruról. A szöveg tanúsága szerint ezen ismeretek szolgáltatása úgy történt, hogy felírták a rabszolga nyakába akasztott táblácskára, a *titulusra*. Valószínűleg széles körben elterjedt volt a rabszolgapiacokon a *titulus* használata. Az *aediles* ezért itt arról rendelkeznek, milyen információkat kell erre felírni. Nem valószínű viszont az, hogy az aediliszek ezzel a rendelettel a *titulus* használatát kötelezővé nyilvánították volna. Inkább azt rendelték el, hogy ha már egyszer *titulus* használnak, akkor azon a fentieket köteles feltüntetni az eladó.

2. D 21,1,1,1 Ulp. 1 ed. aed. cur.

*Aiunt aediles: "Qui mancipia vendunt, certiores faciant emptores, quid morbi vitiue cuique sit, quis fugitivus errove sit noxaque solutus non sit: eademque omnia, cum ea mancipia venibunt, palam recte pronuntianto"*⁸². ("Az aediles elrendelik: "Akkor rabszolgákat adnak el, hozzájuk a vevők tudomására, melyiknek mi a betegsége vagy hibája⁸³, melyik szökött vagy csavargó és melyiket terhel megtérítetlen *noxa*: mindezt, amikor ezek rabszolgákat adnak el, kötelesek helyesen és nyilvánosan kijelenteni".)

Az ediktum első mondata nagyon hasonlít a Gellius által ismertetett változathoz. Az egyetlen különbség az információ szolgáltatásának módjában áll. Amíg Gellius szerint az aediliszek a *titulus* kitöltési módjáról rendelkeztek, addig Ulpianus absztraktabban fogalmaz. De a megkövetelt adatok teljesen megegyeznek a két szövegben, sőt néhány kivételtől eltekintve azonosak a fennmaradt okiratokban illetve Varrónál található szavatossági klausulák formuláival. Ez az egybecsengés arra utal, hogy az *aediles* piaci szabályait az általánosan elterjedt szerződési szokások alapján alakították ki. Egyszerűen arra kötelezték az eladókat, hogy azokat a hibákat közöljék a vevőkkel, amelyekért az eladók egyébként is általában garanciát szoktak vállalni.

---

⁸¹ A *titulus* egy táblácska volt, amelyet a piacon az eladandó rabszolga nyakába akasztottak, és azon az őt illető legfontosabb információkat közzétették, vö. Seneca epist. 47,9.

⁸² Szövegidézet Lenel EP³ 293.§. alapján. A Digestában az Ulpianus-szöveg elején található betoldás kétségkívül interpolált, vö. P. Stein, Fault in the Formation of Contract in Roman Law, London 1958, 54 és k.; F. Peter, SZ 76 (1959) 611.

⁸³ A *morbus* és *vitium* fogalmához vö. Monier, Garantie 32 sk.; Pringsheim, SZ 69 (1952) 269 sk.

A görög jog hatása inkább közvetett, áttételes lehetett⁸⁴. Az *aediles* valószínűleg nem használták direkt mintául az agoranomoszok piaci előírásait akkor, amikor ediktumukat megfogalmazták. Az agoranomoszok és az *aediles* piacrendészeti szabályainak hasonlóságából inkább arra következtethetünk, hogy a magistrátusok mindkét jogterületen igen hasonló szerződési szokásuk alapján dolgozták ki rendeleteiket. Az eltérések a hazai szerződési praxis mégiscsak létező különbségeit jelezhetik.

3. Az ígásállatok adásvételéről szóló ediktum is hasonló szerkezetű: D 21,1,38,pr Ulp. 1 ed. aed. cur.

Aediles atunt: "Qui mancipia vendunt, palam recte dicunt, quid in quoque eorum morbi vitiique sit, utique optime ornata vendendi causa fuerint, ita emptoribus tradantur". ("Az *aediles* elrendelik: "Akik ígásállatokat adnak el, mondják meg helyesen, melyiknek van közülük betegsége vagy hibája, és ahogyan az eladáshoz felszerszámozták őket, úgy adják át őket a vevőknek".)

4. Hasonlóan D 21,1,31,21 Ulp. 1 ed. aed. cur.

Qui mancipia vendunt, nationem cuiusque in venditione pronuntiare debent: plerumque enim natio servi aut provocat aut deterret emptorem: idcirco interest nostra scire nationem..."

Itt Ulpianus nem szó szerint idézi az ediktum szövegét, hanem egy kommentárban tesz említést róla. Az *aediles* azon rendeletét tárgyalja, mely szerint a rabszolgák eladói kötelesek az ügyletnél a vevőkkel a rabszolga nemzetiségét közölni. Ez az adásvételi előírás valószínűleg későbbi toldásként került az ediktumba. A rabszolgák nemzetiségét és származási helyét mindig feltüntették az adásvételi okiratokban is. Erős előítéletek éltek ugyanis a társadalomban bizonyos nemzetiségek jellemvonásairól. Ezért a vevők már úgy mentek a rabszolgapiacra, hogy meghatározott feladatra egy thrákot, szíriait stb... kerestek⁸⁵. Erre a tapasztalatra Ulpianus is utal kommentárjában. Az

---

⁸⁴ F. Pringsheim, SZ 69 (1952) 256 sk. azt tételezi fel, hogy a rómaiak az eladói kellékszavatosságot az agoranomoszok piaci előírásai alapján fejlesztették ki. Hangsúlyozza, hogy a betegségek absztrakt megjelölése "in echt römischer Weise" történt, mivel "wenn die Römer ein Institut aus anderen Rechtskreisen übernahmen, eigneten sie es durch Unarbeitung, hier durch rationale Erweiterung an". Pringsheim a rómaiak legfontosabb újítását abban látja, hogy az információadási kötelezettséget, amely már a görögöknél is létezett, a *stipulatio* útján való garanciavállalással egészítették ki.

⁸⁵ Vö. Martial. VII 80. Varro 2,10,4 arról tudósít, hogy a Duna vidékéről származó rabszolgák a legjobb pásztorok. Cic. de or. 2,66 hangsúlyozza, hogy a szíriaiak általában rosszul tudnak görögül. Petr. 22 azt mondja, hogy a szíriaiak szegyentelenül lopnak; a kappadokiaiak piszkosak a szardíniaiak pedig nem becsületesek. Cato Fr.33 úgy véli, hogy a ligúriaiak csalók. Végül Varro 1,17,4-7 óva int attól, hogy azonos nemzetiségből nagyobb számú rabszolga legyen egy birtokon, mert ez feszültségekhez vezethet. Ezeket az előítéleteket a vevők szem előtt tartották beszerzéseiknél.

aediliszi rendelkezés szükségességét ugyanis azzal indokolja, hogy a rabszolga nemzetisége vagy vásárlásra csábítja vagy elriasztja a vevőt. Ezért fontos érdekük volt a vevőknek, hogy a nemzetiségi hovatarozásról helytálló információt kapjanak.

5. Hasonlóan későbbi ediktum-toldás a D 21,1,37 Ulp. 1 ed. aed. cur.

Praecipiant aediles, ne veterator pro novicio veneat. et hoc edictum fallacis venditorum occurrit: ubique enim curant aediles, ne emptores a venditoribus circumveniantur. ut ecce plerique solent mancipia, quae novicia non sunt, quasi novicia distrahere ad hoc, ut pluris vendant: praesumptum est enim ea mancipia, quae rudia sunt, simpliciora esse et ad ministeria aptiora et dociliora et ad omne ministerium habilia: trita vero mancipia et veterana difficile est reformare et ad suos mores formare. quia igitur venaliciarii sciunt facile decurri ad noviciorum emptionem, idcirco interpolant veteratores et pro noviciis vendunt. quod ne fiat, hoc edicto aediles denuntiant: et ideo si quis ignorante emptore ita venerit, redhibebitur.

Az aediliszi ediktumot itt sem szó szerint, hanem csak tartalmilag idézi Ulpianus. Nem tudjuk, hogyan szólt pontosan az ediktum. Hasonló információszoigáltatási kötelezettségről van szó, mint a fent idézett szövegekben. Az *aediles* egy új renndelettel egészítették ki ediktumukat, mert fontossá vált az a körülmény, hogy az eladandó rabszolga *veterator* vagy *novicius*. Ezért az *aediles* elrendelték, hogy egy *veterator*t nem szabad *novicius*ként eladni. Ezzel az ediktum-kiegészítéssel gondoskodtak arról, hogy az eladók efféle csalásait megakadályozzák.

Az aediliszek gondoskodtak arról, hogy a vevőket ne csapják be az eladók. A vevőt rászedni, *circumvenire*, megfelel a *caveat emptor*⁸⁶ régi elvének. Piaci rendszabályaikkal az *aediles* valószínűleg annak a régi szokásjogi elvnek próbálták határt szabni, amely szerint "cserélni" és "csalni" ("tauschen und täuschen") azonos gyökerekkel bírnak⁸⁷.

Ulpianus a fenti ediktum-rendekezés kibocsátását azzal indokolja, hogy a család kereskedők a *veterator* rabszolgákat gyakran *novicius*ként adták el, mert az utóbbiak keresettebbek és drágábbak voltak. *Veterator* és *novicius* terminus technicus volt, melyek nem annyira a rabszolga korát, hanem inkább képzettségét fejezték ki. Azok a rabszolgák ugyanis, akiket egyszer már egy meghatározott tevékenységre betanítottak, nehezen sajátítottak el másféle

---

⁸⁶ Vö. A. Wacke, SZ 94 (1977) 202 sk. Wacke hangsúlyozza, hogy a *circumvenire* megengedettsége sokkal régebbi eredetű, mint a *fides* követelménye.

⁸⁷ "Tauschen" és "täuschen" a németben is azonos etimológiai gyökerekből vezethető le, vö. A. Wacke, SZ 94 (1977) 202.lj.78.

munkát⁸⁸. Az aediliszek beavatkozását éppen az alapozta meg, hogy a hamis adatszolgáltatás révén a rabszolga magasabb áron cserélt gazdát. Általános vélemény volt, hogy a még betanítatlan rabszolgák romlatlanabbak, engedelmesebbek, könnyebben alkalmazhatók mindenféle szolgálatra. Ezzel szemben a *veterana*, akik mögött már hosszú szolgálat áll, nehezebben formálhatók és rosszabbul alkalmazkodnak egy új gazda elvárásaihoz. Az eladók ezért igyekeztek szépíteni a valóságot, a vevők érdeke viszont az volt, hogy helytálló információhoz jussanak.

A fenti ediktumkiegészítést így, az aediliszi ediktum egyéb részeivel összhangban interpretálva megoldás található egy régi problémára⁸⁹. Ha ugyanis az ediktumot úgy értjük, hogy az eladókat bizonyos információk szolgáltatására kötelezi, akkor a rabszolga képzettségi fokának közlését elrendelő rész nem áll ellentmondásban a *dicta et promissa*ért való felelősséggel. Az *aediles* ugyanis nem azt írták elő, hogy az esetlegesen megígért tulajdonságért (*dictum*), hogy a rabszolga *novicius*, az eladó helytállni köteles. Sokkal inkább azt rendelték el, hogy az eladó adatot köteles szolgáltatni arról, hogy a rabszolga *veterator* vagy *novicius*-e. Ha az eladó semmilyen felvilágosítást nem ad, akkor úgy tekintik, hogy a rabszolgát *noviciusként* adja el. Ha később kiderül, hogy az mégis *veterator* volt, akkor a vevő ez miatt *redhibitió*t kérhet. Ez nem a *dicta et promissa*ért, hanem az ediktum által megkövetelt információk elmaradásáért való felelősség.

6. Az alább következő fragmentumok valószínűleg késői kiegészítései az ediktumnak, jóllehet Ulpianus együttesen, a főszövegbe foglalva idézi őket: D 21,1,1,1 Ulp. 1 ed. aed. cur.

Item si quid mancipium capitalem fraudem admiserit, mortisue conciscendae sibi causa quid fecerit, inue harenam depugnandi causa ad bestias intromissus erit, ea omnia in venditione pronuntianto: ex his enim causis iudicium dabimus. ("Ugyanúgy ha a rabszolga halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekményt⁹⁰ követett el, öngyilkosságot kísérelt meg⁹¹, vagy az arénában vadállatokkkal való harcra ítélték, mondják meg mindezt az eladáskor: ezen okok miatt ugyanis megadjuk a perlési lehetőséget".)

---

⁸⁸ Vö. Horat. epist. II,2,4; Quint. decl. 340,4; D 21,1,65,2 Ven. 5 act. E. M. Staermann, Die Blütezeit der Sklavenwirtschaft in der römischen Republik, Wiesbaden 1969, 54. úgy véli, hogy egy rabszolga akkor számított *veterator*nak, ha korábban valamilyen üzleti vállalkozást vezetett.

⁸⁹ J. Partsch, SZ 33 (1912) 606 úgy véli, hogy ez az ediktumrész nem egyeztethető össze a *dicta et promissa*ért való felelősséggel. Ha ugyanis általános érvennyel előírják a felelősséget a *dicta et promissa*ért, akkor a rabszolga nemzetiségéről szóló külön rendelkezés feleslegesnek látszik. Partsch az ellentmondást úgy hidalta át, hogy a *dicta et promissa*ért való felelősséget sokkal fiatalabbnak ítélte, mint az ediktum más részei.

⁹⁰ A *fraus capitalis*hoz vö. H. Krüger - M. Kaser, SZ 63 (1943) 168.

⁹¹ Az öngyilkosság megtételéhez vö. A. Wacke, SZ 97 (1980) 42.lj.66.

Az aediliszek ediktumukat állandóan formálták, régi előírásokat esetleg kihúztak, újakat pedig hozzátoldottak⁹². Ulpianus ediktumidézeteiben ez a fragmentum az utolsók között található, a perlési feltételek és a restitúciós szabályok részletezése után kerül említésre. Logikailag azonban az első szakaszhoz, a releváns hibák felsorolásához tartozik. Ez a rendezetlen felépítés jellemző a jogfejlődés korai időszakából származó jogforrásokra. A később született kiegészítő szabályokat egyszerűen a korábbi szöveg végéhez csapták, nem törődve azzal, hogy tartalmilag melyik részhez kapcsolódna⁹³. A jelenség egyaránt magyarázható a kényelmességgel, a szisztematikus gondolkodásra való képtelenséggel vagy technikai nehézségekkel⁹⁴. Az utólag betoldott szabályok nem szükségszerűen fiatalabbak, bár az aediliszi ediktum szövegénél ezt joggal lehet feltételezni⁹⁵.

Végezetül néhány észrevétel a fenti aediliszi rendeletek stílusához. Az eredeti ediktumot szó szerint idéző szövegek (Nr. 1 és Nr. 2) az információadási paranccsal kezdődnek. Az igealakok *curato*, *pronuntianto*, *dicunto* Fut. Imperativus alakban állnak. Az Ulpianus által közvetített szövegrész fiatalabb, de tökéletesen utánozza a régi stílust⁹⁶. Ez a forma egyedül az aediliszi ediktumban bukkan fel, a praetori ediktumokban sohasem találjuk meg⁹⁷. Az Imperativust Karlowa⁹⁸ a rendelkezések rendészeti-büntető jellegével magyarázta. Ez az elmélet ma már meghaladott. Az aediliszi ediktumok stílusa a köztársaság kori törvényekkel rokonítható⁹⁹. Daube ugyanakkor Cato *De agricultura* című művében használt stílusát találta a leginkább hasonlónak¹⁰⁰. Daube tézisei alapján az aediliszi ediktumokat mint ajánlásokat foghatjuk fel, amelyek egy adásvételi ügylet megkötésének helyes útját ajánlják a felek figyelmébe. Cato

---

⁹² Az aediliszi ediktum réteges keletkezéséhez vö. M. Kaser, Fshr. Schulz II, Weimar 1951, 69.

⁹³ Vö. D. Daube, *Studies in Biblical Law*, Cambridge 1947, 74. sk.

⁹⁴ A kőbe vagy ércbe vésett feliratoknál könnyen elképzelhető a technikai probléma, a szóban hagyományozott szövegeknél is hasonló eredményhez vezetett a régi sémához való ragaszkodás, vö. M. Kaser, SZ 66 (1949) 620.

⁹⁵ Vö. M. Kaser, Fshr. Schulz II, Weimar 1951, 69.

⁹⁶ Ez a kettéosztott felépítésű ediktumok hagyományos felépítése, vö. M. Kaser, Fshr. Schulz II, Weimar 1951, 69. Ulpianus ragaszkodását a régi hagyományokhoz tanúsítja az a tény is, hogy az aediliszi ediktumhoz írt kommentárjaiban 64-szer idézi a *veteres* véleményét, vö. G. G. Archi, SZ 87 (1970) 29.

⁹⁷ A praetori ediktumokra jellemző felépítés a következő: *ut* vagy *ne* Konjunktívval, vö. D. Daube, *Forms of Roman Legislation*, Oxford 1956, 91.

⁹⁸ O. Karlowa, *Römische Rechtsgeschichte*, Leipzig 1885, 462.

⁹⁹ Vö. D. Daube, *Forms of Roman Legislation*, Oxford 1956, 92; A. Watson, TR 39 (1971) 72.

¹⁰⁰ Ezt A. Watson, TR 39 (1971) 72 sk. élesen bírálta. Ő Plautus szereplőinek köznyelvet találja igen hasonló csengésűnek. Daube tézisének egyébként már M. Kaser, SZ 74 (1957) 430 is szkeptikusan fogadja, mert "doch die ediktalen Anordnungen des Ädils über bloße Empfehlungen weit hinaus gehen sollten".

gazdasági tanácsaitól annyiban különböznek, hogy az aediliszek be is avatkozhattak, ha előírásaikat figyelmen kívül hagyták. *Potestas*uk erejénél fogva felbonthatták az adásvételi szerződést.

A köztársaság korai törvényeiben mindig *Fut. Imp.* 3. személyt használtak¹⁰¹. A közvetlen tónusra a normacímzettek köre is magyarázattal szolgálhat. Az aediliszek, az utcák és piacok tekintélyes urai a kiskereskedők, kofák, jöttment idegenek és a nagyváros legalsó társadalmi osztályainak más kétes egyénei között tartottak rendet.

B. D 21,1,1,1 Ulp. 1 ed. aed. cur.

...quodsi mancipium adversus ea venisset, sive adversus quod dictum promissumue fuerit cum veniret, fuisset, quod eius praestari oportere dicitur: emptori omnibusque ad quos ea res pertinet¹⁰² iudicium dabimus, ut id mancipium redhibeatur. Si quid autem post venditionem traditionemque deterius emptoris opera familiae procuratorisve eius factum erit, sive quid ex eo post venditionem natum acquisitum fuerit, et si quid aliud in venditione ei accesserit, sive quid ex ea re fructus pervenerit ad emptorem, ut ea omnia restituat. item si quas accessiones ipse praestiterit, ut recipiat... hoc amplius si quis adversus ea sciens dolo malo vendidisse dicitur, iudicium dabimus. ("Ha egy rabszolgát ezekkel (az előírásokkal) ellenkezően adtak el vagy nem olyan állapotban volt, amit (az eladó) az eladáskor mondott vagy ígért, ami miatt (a vevő) állítja, hogy (az eladó) helytállni köteles: akkor a vevőnek és mindazoknak, akikhez a dolog tartozik megadjuk a perlési lehetőséget arra, hogy a rabszolga visszavétesse. Ha azonban az eladás és átadás után a rabszolga állapota rosszabbodott a vevő, annak házanépe vagy procuratora cselekménye folytán, vagy ha az (a rabszolgánő) az eladás után szült vagy (a rabszolga) másként szerzett valamit, és ha az eladásnál valami járulékként lett átadva, vagy ha a vevő ebből a dologból gyümölcsöket szerzett, akkor mindezt vissza kell térítenie. Eppúgy, ha (a vevő) maga valamit járulékként adott, kapja azt vissza¹⁰³. Azonkívül megadjuk a perlési lehetőséget,

¹⁰¹ V.ö. A. Szantyr, *Lateinische Syntax und Stilistik*, München 1966, 187.§.d.

¹⁰² A *Digesta* Ulpianus által közvetített szövegét Lenel *EP*³ 269.§. kiegészítette: *in sex mensibus, quibus primum de ea re experiri potestas fuerit.*

¹⁰³ Ezen dolgozat célja az *aediles* piaci előírásainak szabályozási "technikáját" bemutatni, ezért az ediktum tárgyalásánál számos, egyébként lényeges kérdés figyelmen kívül marad. A *restitutio* szabályai sem kerülnek részletes kifejtésre, vö. ehhez E. Levy, *SZ* 336 (1915) 30 sk.; M. Kaser, *Restituere als Prozeßgegenstand*, München 1968, 6 sk.; U. Wesel, *SZ* 85 (1968) 141 sk.; B. Kupisch, *In integrum restitutio und vindicatio utilis*, Berlin-New York 1974, 95 sk.

ha (a vevő) állítja, hogy (az eladó) tudva csalárdul¹⁰⁴ ezekkel (az előírásokkal) ellenkezően adott el".

Mint a fent idézett szöveg (Nr.1) mutatja, a Gelliustól ismert ediktumváltozat nem tartalmaz semmilyen utalást a normaszegés következményeire. Az Ulpianus által idézett ediktum viszont már rendelkezik a szankciókról. Az ediktum a perlési lehetőségek rögzítése után még egy kiegészítő rendelkezést említ, amely a *dicta et promissa*ért való felelősséget rögzíti. Az ediktum első szakasza bizonyos információk megadásáról rendelkezik, míg a *dicta et promissara* való kiegészítés az eladót arra kötelezi, hogy további, az alapinformációkon túlmenő kijelentéseiért helytálljon.

Az általánosan elismert felfogás szerint a *dicta et promissa*ért való felelősség későbbi eredetű, mint az ediktum első szakasza¹⁰⁵. Ennek bizonyítására a szerzők a szöveg fogalmazására hivatkoznak, az indirekt *dicetur* használatára¹⁰⁶.

Felmerül tehát a kérdés, hogy hogyan kell értelmezni a terminus technicust: *praestari oportere dicetur*. A *praestare oportere* az ediktumokban általában civiljogi jogkövetkezményt jelöl¹⁰⁷. Hasonlóan interpretál már Lenel is: "insofern man dafür nach Zivilrecht eintreten muß"¹⁰⁸. Ezzel szemben Haymann úgy véli, hogy itt inkább az aediliszi ediktum alapján beálló felelősségről lehet szó¹⁰⁹. A *praestari oportere dicetur* a legtöbb szerző véleménye szerint a *dicta et promissa*hoz kapcsolódik, tehát egyedül a közvetlenül előtte álló mondatnál áll összefüggésben¹¹⁰. A szöveg ilyenén való értelmezése mellett a szakaszt a következőképpen lehetne fordítani: "Ha a rabszolga ezekkel (az előírásokkal) ellenkezően lett eladva vagy nem olyan állapotban volt, amit (az eladó) az eladásnál kijelentett vagy megígért, és amelyről állítja (a vevő), hogy azért (neki) helytállni köteles...". A *dicetur* igealak viszont még egy helyen előfordul az ediktum szövegében, mégpedig az utolsó mondatban: *si quis adversus ea dolo malo vendidisse dicetur*. A fogalmazás hasonló szerkezete arra utal, hogy a *dicetur* valamilyen általános jelentéssel bír

---

¹⁰⁴ A *dolus*hoz vö. utójára G. MacCormack, SZ 100 (1983) 520 sk. a korábbi irodalmat összefoglalva. Az ediktum ezen szakaszát néhány szerző úgy értelmezi, hogy az aediliszek a dolozus eladóra egy speciális rendelkezést adtak ki. A Gaius által említett *condemnatio in duplum* szabályát, D 21,1,46 Gai. 1 ed. aed. cur., összefüggésbe hozták ezzel az ediktum-részlettel, így W. Buckland, *The Roman Law of Slavery*, Cambridge 1908, 65; Monier, *Garantie* 58 sk.; ezzel szemben kritikusan F. Haymann, SZ 51 (1931) 476.

¹⁰⁵ Vö. Haymann, *Haftung* 31; Monier, *Garantie* 51.

¹⁰⁶ Vö. M. Kaser, *Fschr. Schulz II*, Weimar 1951, 69.

¹⁰⁷ Vö. M. Kaser, *Fschr. Schulz II*, Weimar 1951, 52 sk., amíg a *debere* az ediktumokban

"das amtsrechtliche Sollen ausdrückt".

¹⁰⁸ Lenel EP³ 269.§.lj.1.

¹⁰⁹ F. Haymann, SZ 51 (1931) 476.

¹¹⁰ Így Haymann, *Haftung* 32; Monier, *Garantie* 53. A forráshelyet hasonlóan értékeli M. Kaser, *Fschr. Schulz II*, Weimar 1951, 34.lj.3. Epp a *dicetur* igealak használatával magyarázza a *dicta*ért való felelősség későbbre datálhatóságát.

terminus technicus. Hasonló jelentésben megtalálható a szó a praetori ediktumban is. Ez az indirekt fogalmazás a későbbi eredetű ediktumok jellemzője. Kaser az új formulázási módot a praetor megváltozott perbeli funkciójával magyarázza. A praetor eredetileg maga döntötte el a vitát és nem kellett a bizonyítási eljárást és az ítélethozást a *iudex*nek átadnia. Kezdetben tehát a praetor ténylegesen megvizsgálta a bizonyítékokat és ítélettel döntött. Később azonban, ahogyan funkciója a per feltételeinek rögzítésére, a formula kiadására korlátozódott, már csak a pusztán állítás alapján járt el. A praetor megváltozott, új funkcióját tükröző tipikus példaként Kaser a *dolus*-ediktumot idézi: *Quae dolo malo facta esse dicitur*. A *dolus* miatti per megindításánál tehát a praetor megelégszik azzal, ha a fél a dolozus cselekvést állítja, míg az *alia actio* hiányát és a *iusta causat* maga megvizsgálta.

Kaser eredményeit figyelembe véve joggal feltételezhető, hogy a *dicitur* az aediliszi ediktumban is ebből az eljárásjogi nézőpontból magyarázható. A szó kétszer fordul elő az aediliszi ediktumban: *quod eius praestari oportere dicitur* és *si quis adversus ea dolo malo vendidisse dicitur*. A *dicitur* mindkét esetben úgy értelmezhető, hogy a perelni szándékozó felperes a kereseti alapot "állítja". Azaz valószínűsíti az *aediles* előtt, hogy a rabszolgát neki az aediliszi előírásokkal ellenkezően vagy az eladó külön kijelentéseivel ellenkező állapotban adták el. Hasonlóan az utolsó mondatban, ahol a felperes azt állítja, hogy neki a rabszolga *sciens dolo malo* az aediliszi előírásokkal ellenkezően lett eladva.

Kaser nézeteivel egyezően feltételezhető, hogy a *dicitur* az ediktumok stílusában a fiatalabb, a későbbi fogalmazásra jellemző. Az aediliszi ediktumban ez a szakasz azonban nem annyira materiális tartalma, a *dicta et promissa*ért való felelősség, hanem sokkal inkább az eljárásjogi utalás miatt tűnik későbbinek, fiatalabbnak. Mint fent látható volt, a Gellius által közvetített régebbi szöveg nem tartalmaz semmilyen utalást az ellenszegülés következményeire. Az ediktumból hiányoznak a szankciók.

A szankciók meghatározása csak a későbbre datálható Ulpianus-változatban jelenik meg. Ez már láthatóan a megváltozott perlési szokások szerint fogalmazódott. Az, hogy a *dicta et promissa*ért való felelősség épp ebben a kiegészítő toldásban került rögzítésre, inkább véletlenszerűnek látszik. A *dicitur* által kifejezett felperesi állítás tehát a per megnyitásának feltétele volt.

Az Ulpianus által szó szerint idézett ediktum-szöveg azonban nem tartalmaz semmilyen adatot a perlési határidőkre vonatkozóan. Ezek csak az ediktumhoz írt jogtudósi kommentárokból találhatók: D 21,1,19,6 Ulp. 1 ed. aed. cur.

Tempus autem redhibitionis sex menses utiles habet: si autem mancipium non redhibeatur, sed quanto minoris agitur, annus utilis est. sed tempus redhibitionis ex die venditionis currit aut, si dictum promissumue quid est, ex eo ex quo dictum promissumue quid est. ("A redhibitio hat hónapos perlési határidőhöz kötött: de ha a rabszolgát nem

adták vissza, hanem vételárcsökkentésre¹¹¹ perelnek, egy év a határidő. A *redhibitio* határideje az eladás napjától folyik, vagy ha kijelentettek vagy megígértek valamit, attól a naptól, amikor a *dictum promissumue* történt".)

Az aediliszi keresetek a vevő rendelkezésére álltak éppúgy bizonyos felvilágosítások elmaradása mint a valóságnak meg nem felelő kijelentések miatt. A perlési határidőket az eladás napjától vagy a *dictum promissumue* napjától számították¹¹². Ulpianus *tempus utile*ként jelöli meg a határidőket. Ez azt jelentette, hogy a kezdőnap nem szükségképpen az eladás napja. Ha ugyanis a *traditio*, a rabszolga átadása csak később történt meg, akkor az eladás és a *traditio* közti időt nem számították bele a határidőbe¹¹³.

Összefoglalóan megállapíthatóak a következők: az aediliszi ediktumban a piaci rabszolga- és igásállateladásra vonatkozó előírásokat rögzítettek. Az eladókat bizonyos információk megadására kötelezték. Az ediktumban megkövetelt releváns hibák a szerződési praxis tapasztalataihoz kapcsolódnak. Ezt a feltevést a Varro által ismertetett formulák és az okirati anyag bizonyítja¹¹⁴.

Az ediktumban nem található semmilyen nyoma annak, hogy az információadáson túl az aediliszek másra is kötelezték volna az eladókat. A kikényszerített garanciastipulációk feltételezése ugyan általánosan elfogadott a romanisztikában, de magában az ediktumszövegben semmilyen utalás sem található ezek létere vagy funkciójára.

---

¹¹¹ A vételárcsökkentésre irányuló kereset kora erősen vitatott. Monier, Garantie 170 sk. bizánci eredetűnek tartja, ezzel szemben F. Haymann, SZ 511 (1931) 479 kritikusan nyilatkozik. F. Pringsheim, SZ 69 (1952) 272 hangsúlyozza, hogy a keresetet már Labeo ismerte. Monier interpoláció-gyanújával ellentétesen kifogástalannak ítéli a forráshelyet. Az *actio quanti minoris* korai létezését Gell. 4,2,5 is bizonyítja, ahol Caelius Sabinusra történik utalás. V.ö. Medicus, Id quod interest 123; Honsell, Quod interest 73.

¹¹² Az *adversus dictum promissumue* perlési határidejéhez v.ö. F. Pringsheim, AHDO-RIDA 1 (1952) 551. A szöveget ő is úgy értelmezi, hogy a perlési határidő vagy a vétel napjától vagy a *dictum* megtörténtétől folyik.

¹¹³ Vö. B. Kübler RE 9, 485 sk.; Kaser RP I 260.

¹¹⁴ Nagyon hasonló fejlődési vonalat ábrázol Rogerson, St. Zulueta 118 sk. az angol jogrendszerben. Az eladók kezdetben önként adtak garanciát a rejtett hibákra és a hibás árukat magától értetődően alacsonyabb áron kínálták eladásra. Erre elsősorban morális okok motiválták őket, mivel jó híreket és vevőkörüket igyekeztek megőrizni. A pereskedéstől általában mindenki tartott, mert rossz reklámnak számított.

ÉVA JAKAB

AEDILES CURULES

(Zusammenfassung)

Die obige Abhandlung entstand im Rahmen einer größeren Forschungsarbeit, deren Ziel ist, die geschichtliche Entwicklung der Gewährleistung für Sachmängel zu untersuchen. Im römischen Recht meldete sich jene Rechtseinrichtung im Edikt der kurulischen Ädilen.

Der Aufgabenbereich der kurulischen Ädilen wurde von Cicero (de leg. 3,3,7) in die folgende drei Teile eingegliedert: *cura urbis*, *cura annonae*, *cura ludorum solemnium*. Das letzte entwickelte sich aus einer "polizeilichen" Aufsicht zur prachtvollen Organisation und Finanzierung der Feste, wodurch die jeweiligen Ädilen ihre politische Chancen bei den nächsten Wahlen zu steigern hofften. Die *cura annonae* umfasste die Maßnahmen, mit welchen die Ädilen gegen Kornwucherer und Preistreiber auftraten. Im Hungersnot besorgten sie sogar selbst Getreide für die *urbs*. Die *cura urbis* umfasste zahlreiche Aufgaben, kurz gesagt nahm sie die Funktion einer "städtischen Verwaltungsbehörde" ein. Hierher gehörte die Aufsicht über den Straßenverkehr, Wasserleitungen und Brunnen, Bäder und Bordelle, die Bekämpfung von Glücksspielen und die Unterdrückung ausländischer, öffentlich nicht erlaubter Kulte. Schließlich gehörte es auch zum Aufgabenbereich der kurulischen Ädilen, die Aufsicht über die Märkte Roms zu versehen. Sie ließen die falschen Maße und Gewichte zerschlagen, die arglistig verfälschten Waren vernichten. Sie traten gegen Teuerung und unerlaubten Handel streng auf. Um die arglistig verfälschten Waren vernichten. Sie traten gegen Teuerung und unerlaubten Handel streng auf. Um die erwünschte Ordnung des Markts sichern zu können, besaßen sie das Recht zur *multae dictio*. Da sich die kurulischen Ädilen auch um die Qualität der zum Verkauf angebotenen Waren kümmerten, erließen sie bestimmte Vorschriften bezüglich des Sklavenhandels. Die Erscheinung der Gewährleistung für Sachmängel ist also als Teil der sonstigen Verordnungen der kurulischen Ädilen zu betrachten.

Der zweite Teil der Abhandlung bespricht das Edikt der kurulischen Ädilen. Ebenso die ältere Fassung bei Gellius 4,2,1 wie die jüngere bei Ulpian 1 ed. aed. cur. sind abstrakt formulierte Marktvorschriften, welche den Verkäufern die Kundgabe bestimmter Informationen anordnen.

Die Verfasserin schlägt eine vertretbare Erläuterung für den vermuteten Widerspruch zwischen dem Ediktsstück *ne veterator pro novicio veneat*, D 21, 1, 37 Ulp. 1 ed. aed. cur., und der Haftung für dicta et promissa in D 21, 1, 1, 1 Ulp. 1. ed. aed. cur. vor. Darüber hinaus wurde eine neue These über den Zusammenhang der schichtweisen Entstehung des Edikttextes mit der Veränderung der prozessualen Regeln aufgestellt.